

Stanisława Nazaruk

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Anna Klim-Klimaszewska

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Zastosowanie zabaw tematycznych, zabawek i rekwizytów w edukacji przedszkolnej. Przykłady z praktyki pedagogicznej

Using Thematic Plays, Toys and Props
in Preschool Education.

Examples from Pedagogical Practice

SŁOWA KLUCZOWE

dziecko, przedszkole, rozwój dziecka, zabawa tematyczna, zabawka, rekwizyt

ABSTRAKT

Celem podjętych badań było poznanie realizacji w praktyce pedagogicznej zabaw tematycznych w przedszkolu, w grupie dzieci w wieku 4–5 lat, oraz wykorzystywanych w nich rekwizytów i zabawek. Zabawa to swoista forma działalności dziecka, podczas której wprowadza ono w czyn to, co zaobserwowało, poznało, przeżyło, czego się dowiedziało i doświadczyło. Stwarza ona dziecku okazję do tego, by poszerzało krąg doświadczeń, nauczyło się celowo i skutecznie działać i oddziaływać na otoczenie. Podczas zabawy dziecko utrwała i doskonali przyswojone już sposoby myślenia i działania oraz rozwija swoje możliwości umysłowe, wzbogaca zasób wiedzy o otoczeniu. Dążenie do odtwarzania w zabawach tematycznych działalności dorosłych, których rolę dziecko przyjmuje, stanowi bodziec do poszerzania wiadomości o zawodach i zajęciach wykonywanych przez różnych ludzi, o miejscach i instytucjach, gdzie pracują, o stosunkach społecznych, jakie między sobą nawiązują. Poprzez zabawę dziecko gromadzi doświadczenia, poznaje otoczenie, uczy się, czego efektem jest między innymi rozwijanie zdolności do dokonywania analizy i syntezy, odkrywania zjawisk dotąd nieznanych

i próby ich wytłumaczenia. Nieodłącznym elementem zabaw są rekwizyty. Dziecko wykorzystuje gotowe zabawki lub ich zastępniki, na przykład kij jest koniem, krążek kierownicą samochodu. Badania jakościowe przeprowadzono w dwóch etapach w przedszkolu samorządowym na terenie miasta Biała Podlaska. Ich wyniki pokazały potrzebę inicjowania przez nauczycieli i przygotowywania dzieci do podejmowania zabaw tematycznych i wprowadzania nowych tematów, nieznanych dotąd dzieciom. Z uwagi na niekwestionowane znaczenie zabaw tematycznych w rozwoju dziecka należy zwrócić uwagę na ich staranne przygotowanie. Zbyt wąskie i jednostronne realizowanie zabaw oraz wykorzystywanie tych samych zabawek i rekwizytów z pewnością nie przyczyni się do wywołania dodatkowych bodźców rozwojowych.

KEYWORDS ABSTRACT

children, preschool,
child development,
theme play, toys,
props

Play is a specific form of children's activity which enables them to put into practice what they had observed, learned, and experienced. Furthermore, play creates the opportunity for children to broaden their range of experiences, and learn how to act and interact with their environment in a purposeful and effective way. While playing, children consolidate and enhance the acquired ways of thinking and acting, develop cognitive abilities, and enrich their knowledge of the world around them. Using a particular theme, children pretend to take on roles of adults, imitating their speech and actions, which provides an incentive to broaden the scope of knowledge about occupations and activities performed by various people, places and institutions where people work, and about social relations in which people engage. Through play, children accumulate experience, get to know the world around them, and acquire knowledge, which results in, among other things, the development of their capacity for analysis and synthesis, discovery of earlier unknown phenomena and the attempt to explain them. Props are an integral part of play. Children use ready-made toys or their substitutes; for example, a stick becomes a horse and a metal ring becomes a steering wheel of a car.

The purpose of the research was to learn about the implementation of theme play in pedagogical practice in the preschool classroom of 4/5-year old children, and to identify toys and props used while playing. Thus, a two-stage qualitative research was performed in the municipal preschool located in the town of Biała Podlaska. The research findings indicated the need for teachers to prepare children for taking up thematic role play, to initiate play and introduce new themes previously unknown to children. Given the undeniable importance of theme play in the development of children, attention should be paid to thorough preparation of role-playing activities as a limited scope of implemented activities and themes, and the use of the same toys and props will certainly not provide additional developmental stimuli.

Wprowadzenie

Zabawa to zjawisko powszechne i naturalne wśród ludzi, które szczególnie eksponuje się we wczesnym okresie rozwoju człowieka, czyli w dzieciństwie. Na podstawie licznych źródeł historycznych i opracowań naukowych można stwierdzić, że od początków powstawania cywilizacji ludzkiej towarzyszyła ona człowiekowi w jego codziennym życiu. Zrodziła się z jego naturalnych potrzeb życiowych, zasobu energii i chęci przekazywania uczuć oraz stanów emocji. Zabawa jest też swoistą działalnością dziecka, która rozwija jego aktywność twórczą i przyczynia się do wszechstronnego rozwoju¹. To właśnie dzięki niej dziecko zdobywa wiadomości o otaczającym świecie i je wzbogaca. Ze względu na swoje istotne znaczenie w rozwoju dziecka jest ona dziś powszechnie uznawana i doceniana. Należy zdać sobie sprawę z tego, że pogląd ten nie dla wszystkich był jednak oczywisty. O prawa dziecka do zabawy walczyli przez długie lata zarówno teoretycy, jak i praktycy wychowania. Wśród nich należy wymienić niemieckiego pedagoga F.W. Froebela, który między innymi opisał zalety zabawy w wychowaniu dzieci i zalecał jej wykorzystywanie w wychowaniu przedszkolnym, traktując ją jako środek wychowawczy². Do koncepcji wymienionego badacza nawiązywało w późniejszym okresie wielu pedagogów i psychologów, a nawet filozofów, między innymi H. Carr, H. Spencer, F. Schiller, G. Stanley Hall, K. Groos, E. Claparede i K. Bühler. Na znaczenie zabawy w rozwoju i wychowaniu dziecka zwracali również uwagę przedstawiciele polskiej psychologii rozwojowej i wychowawczej. S. Baley podkreślił relacje między zabawą a pracą. Natomiast S. Szuman dostrzegł związek między zabawą a czynnością uczenia się oraz korzyściami wpływającymi z dobrej zabawy dla umysłowego, uczuciowego i społecznego rozwoju dziecka. Stwierdził: „Dziecko żyje umysłowo i duchowo dzięki temu, że posiada instynkt i naturalną potrzebę bawienia się, a cieszy się, naśladuje i bawi, gdy ta potrzeba w zajęciach zabawowych znajduje urzeczywistnienie. Dziecko łaknie zabawy, bo zabawa zaspokaja jego pragnienie działania i poznania rzeczywistości”³. Zabawa jako szczególnie sposób rozwijania przez dziecko własnej aktywności umożliwia mu działanie, a przez to zdobywanie doświadczenia oraz wiedzy i umiejętności.

Koncepcję S. Szumana poddano analizie. W swych opracowaniach wykorzystali ją między innymi M. Przetacznikowa i W. Dynier. Od strony pedagogicznej rozwinęła ją Z. Kopińska, którą interesowało kierowanie zabawą dziecka przez wychowawcę.

M. Przetacznik-Gierowska w artykule *Zabawa w świetle współczesnej psychologii* przedstawia współczesne teorie i koncepcje zabawy, podając za przykład wypowiedź B. Sutton-Smitha, według którego „zabawy spełniają przede wszystkim funkcję

¹ Zob. M. Tyszkowa, *Rola zabawy tematycznej w rozwoju psychiki dziecka*, „Wychowanie w Przedszkolu”, 1990, nr 2/3, s. 67–70.

² W. Dynier, *Zabawy tematyczne dzieci w domu i w przedszkolu*, Wrocław 1983, s. 9–10.

³ S. Szuman, *Studia nad rozwojem psychicznym dziecka*, Warszawa 1985, s. 72.

przystosowawczą, umożliwiając dziecku eksplorację nie tylko świata, ale i własnych zachowań i pomysłów, kombinowania ich podczas zabaw w «bezpiecznych» warunkach. Traktowanie w zabawach przedmiotów i osób «na niby» daje dziecku wprost nieograniczone możliwości swobodnego poruszania się w ustalonym umownie polu znaczeń. Sprzyja to nabywaniu wzorów i sposobów zachowania, a także przewycięzania konfliktów⁴, a tym samym wskazuje na różnice i podobieństwa zachodzące między eksplorowaniem świata przez dziecko a zabawą.

Z kolei G. Walczewska-Klimczak przypomina definicję zabawy autorstwa J. Huizingi, która nie straciła na swej aktualności. Do dziś posługują się nią autorzy podejmujący temat zabawy i jej roli w życiu człowieka. Według niej: „Zabawa jest dobrowolną czynnością lub zajęciem, dokonywanym w pewnych ustalonych granicach czasu i przestrzeni, według dobrowolnie przyjętych, lecz bezwarunkowo obowiązujących reguł; jest celem sama w sobie, towarzyszy jej zaś uczucie napięcia i radości, i świadomość «odmienności» od zwyczajnego życia”⁵.

Natomiast M. Tyszkowa ujmuje zjawisko zabawy jako jeden z przejawów indywidualnego rozwoju psychicznego. Zabawa według niej to forma działalności dziecka, dzięki której może ono, odtwarzając i przetwarzając treść swych doświadczeń w świecie realnym, przeżywać je od nowa i opracowywać celem włączenia w organizujące się struktury symboliczne, właściwe dla aktywności wewnątrzpsychicznej⁶.

W toku zabawy, podobnie jak i w procesie nauczania, dziecko zdobywa różne wiadomości i umiejętności. W zabawie naśladuje też i odtwarza składniki pracy ludzkiej, a niejednokrotnie sporządza wytwory, w których wykonanie wkłada wiele wysiłku, podobnie jak czynią to dorośli przy pracy⁷. Oprócz cech podobnych, należy wspomnieć również o cechach specyficznych, odróżniających zabawę od innych form działalności. Przede wszystkim dziecko ma inny stosunek do działania, gdy się bawi, niż gdy się uczy lub pracuje. Zabawa zaspokaja potrzebę działania, lecz nie jest dla niego obowiązkiem, tylko przyjemnością. W zabawie, szybciej niż w innych formach działalności, kształtują się umiejętności niezbędne do wypełniania roli dorosłego. Do nich należą: umiejętność planowania długotrwałej realizacji zamierzeń, a gdy zachodzi potrzeba rozkładania czynności na etapy, współdziałania z innymi, wykonywania poleceń, pełnienia określonych funkcji i ról zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami. Wymienione doświadczenia będą później przydatne w dorosłym życiu.

⁴ M. Przetacznik-Gierowska, *Zabawa w świetle współczesnej psychologii*, „Wychowanie w Przedszkolu”, 1999, nr 10, s. 58.

⁵ G. Walczewska-Klimczak, *Pedagogika zabawy, czyli radość współdziałania*, „Wychowanie w Przedszkolu”, 2004, nr 10, s. 43–47; J. Huizinga, *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, Warszawa 1985.

⁶ M. Tyszkowa, *Rola zabawy tematycznej w rozwoju psychiki dziecka*, dz. cyt., s. 67–73.

⁷ B. Muchacka, *Zabawa w poznawczym rozwoju dziecka*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 2014, nr 1(3), s. 7–8.

W odniesieniu do przedstawionych opisów i definicji zabawy, które ze względu na wymogi artykułu zostały przedstawione w znacznym skrócie, należy zwrócić uwagę na to, że istnieją różne ujęcia definicji zabawy, co dowodzi jej wielowymiarowości, która jest zjawiskiem psychologicznym, pedagogicznym, a nawet szerszym faktem kulturowym.

Nie podlega dyskusji stwierdzenie, że zabawy dzieci są bardzo różnorodne, dlatego klasyfikuje się je według różnych kryteriów, i stąd wynika „konieczność krzyżowania się zasad klasyfikacji, biorącej pod uwagę genezę i formę, treść i stopień świadomego zaangażowania się dziecka, rezultaty i znaczenie czy jeszcze inne czynniki”⁸. W literaturze spotyka się różne rodzaje klasyfikacji zabaw według ich treści, odmienna też jest ich terminologia. Najczęściej powtarzające się rodzaje zabaw, to: zabawy manipulacyjne, zabawy konstrukcyjne, zabawy tematyczne, zabawy i gry dydaktyczne, zabawy i gry ruchowe⁹.

Wśród zabaw podejmowanych przez dzieci w wieku przedszkolnym na pierwszy plan wysuwają się zabawy tematyczne, określane również jako: iluzyjne zabawy fikcyjne, zabawy w odgrywanie roli, zabawy dramatyczne, zabawy naśladowcze i odtwórcze, a także zabawy twórcze oraz udawane i przedstawiane. Istotą zabawy tematycznej jest działanie polegające „na oddziaływaniu na przedmioty, na przeistaczaniu i na opanowywaniu ich, czyli podporządkowaniu przedmiotów władaniu osoby działającej”¹⁰. Zabawy tematyczne polegają na bawieniu się w coś lub w kogoś. Określony temat zabawy wyznacza jej charakter, przebieg, granice oraz tok. Nie ma zabawy bardziej zróżnicowanej i zindywidualizowanej niż zabawa tematyczna. Dziecko zabarwia temat aktualnymi przeżyciami, improwizuje, przekształca go, zmienia jego treść i formę. Trudno jednak określić, gdzie w zabawach przebiega granica między fikcją a rzeczywistością, dlatego w literaturze dla określenia tego rodzaju zabaw można spotkać inne terminy, na przykład: zabawa fikcyjna, iluzyjna, udawana czy imaginowana.

W trakcie zabawy tematycznej dziecko przekazuje różne treści fabularne, na przykład zabawa w lekarza, sklep, szkołę. Inscenizuje wtedy małe przedstawienie, dobierając do niego odpowiednie rekwizyty. Zabawy tego typu nazywane bywają: inscenizacyjnymi, dramatycznymi lub „w rolę”. Przedmioty, których dziecko używa, mają charakter umowny, zastępczy. Również ruchy i czynności mogą być umowne i skrótowe. Nie są realnie użyteczne, lecz zyskują wartość i znaczenie symboli. Z wiekiem w zabawach tematycznych bierze udział coraz więcej osób, zaś ich przebieg i struktura zależy nie tylko od tematu, ale także od wieku i poziomu umysłowego dziecka, na przykład w młodszym wieku szkolnym tematem zabaw stają się zajęcia szkolne.

⁸ W. Dyner, *Zabawy tematyczne dzieci w domu i w przedszkolu*, dz. cyt., s. 7.

⁹ A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Warszawa 2010, s. 130.

¹⁰ W. Dyner, *Zabawy tematyczne dzieci w domu i w przedszkolu*, dz. cyt., s. 44–45.

Udział rodziców w zabawie tematycznej dziecka powinien być bardzo dyskretny i sprowadzać się do stworzenia odpowiednich warunków do zabawy. Dla dziecka cenne jest okazywanie zainteresowania przebiegiem zabawy, zachęcanie i obecność rodziców gotowych, w razie potrzeby, do przyjęcia jakiejś roli w zabawie. Nie należy niczego narzucać dziecku, które powinno mieć poczucie, że samo kieruje zabawą. W sytuacji zabawy bowiem wymagania nie mogą być stawiane przez dorosłych, ale wynikać z podjętego działania i przyjętej przez dziecko roli. Obserwacja dziecka w zabawie tematycznej pozwala rodzicom lepiej je poznać, dostarcza informacji o jego przeżyciach, uczuciach, o tym, w jaki sposób postrzega ono ludzi i zdarzenia w otaczającym je świecie¹¹.

Znacznie większy udział rodziców potrzebny jest w zabawie dydaktycznej, którą także podejmują dzieci w wieku przedszkolnym. Służy ona doskonaleniu sprawności, poszerzaniu wiadomości, uczy koncentracji uwagi, ćwiczy pamięć i spostrzeganie. Za pośrednictwem zagadek, układanek czy gier planszowych i zręcznościowych oraz przy współudziale rodziców dziecko będzie porządkowało dotychczasowe wiadomości i doskonałoby umiejętności zdobyte w innych rodzajach zabaw¹².

Zabawki i rekwizyty

Jak już wcześniej wspomniano, zabawa towarzyszy człowiekowi w różnych okresach jego rozwoju i pełni w nich różną rolę¹³. Tematyka i treść zabaw dziecięcych wyrosła z doświadczeń dziecka w jego środowisku społecznym i jest związana z kulturą i epoką, w której ono żyje. Do zabaw tematycznych dzieci potrzebują najrozmaitszych rekwizytów i przedmiotów do odtwarzania roli lub wykonywania czynności określonych zabawą. Są to przede wszystkim zabawki jako miniaturowe wyobrażenie przedmiotów używanych przez ludzi w świecie realnym, które S. Szuman nazwał „zabawkami przedstawiającymi, jako że swym wyglądem i budową przypominają te istoty i przedmioty, które dziecko naśladuje”¹⁴. Do zabaw tematycznych dziecko, oprócz zabawek, potrzebuje także przedmiotów zastępczych. „Bywają nimi wszelkie drobne rzeczy, które w zabawie występują nie w swojej realnej i zwykle znanej dzieciom, ustalonej funkcji, ale w tej nowej, jaką dziecko doraźnie narzuca, powodowane potrzebą natychmiastowego posiadania przedmiotu, którego mu aktualnie

¹¹ L.S. Wygotski, *Dzieciństwo i dorastanie*, Warszawa 2005, s. 64.

¹² D. Chauvel, V. Michel, *Gry i zabawy w przedszkolu: rozwijanie spostrzegawczości, kreatywności i inteligencji*, Warszawa 2004, s. 68.

¹³ A. Brzezińska, *Zabawa a postawa twórcza dziecka*, „Wychowanie w Przedszkolu”, 1987, nr 6, s. 323.

¹⁴ J.W. Dyner, *Zabawy tematyczne dzieci w domu i przedszkolu*, dz. cyt., s. 72.

w zabawie brakuje”¹⁵. Są to najczęściej przedmioty, które nie mają ściśle określonego zadania, na przykład klocki, kamyki, kasztany, liście, muszelki i wiele innych. Czasem także inne drobne przedmioty o ustalonym i znanym dziecku realnym przeznaczeniu bywają używane w doraźnie przyjętej funkcji fikcyjnej. Przedmioty te nazywa się rekwizytami.

Wymienione zabawki i inne przedmioty pozwalają dzieciom realizować w zabawie tematy: z życia codziennego w rodzinie, z pracy wokół gospodarstwa wiejskiego, z pracy poza domem w różnych zawodach, z działalności ludzi w instytucjach kulturalnych i użyteczności publicznej, a także tematy z życia zwierząt oraz literatury i filmów¹⁶.

W warunkach zabawowych i w świecie dziecięcym niemożliwe byłoby posługiwanie się dużymi przedmiotami i w ich zwykłej realnej wielkości¹⁷. Zarówno z tego względu, jak i mając na uwadze wygodę, przekreśla się ich zastosowanie w małych kameralnych przedstawieniach dzieci. Ich świat musi mieć swoje dziecinne wymiary i temu sprzyja pomniejszona skala zabawek. J.W. Dawid uważa, że „dziecko z upodobaniem zatrzymuje się na wszystkim, co jest małe, drobne”¹⁸.

Z kolei M. Kwiatowska uważa, że wśród zabawek znajdują się i takie, „o których można powiedzieć, że są zabawkami pierwszej potrzeby”¹⁹. Należy do nich lalka (miś) i jej gospodarstwo domowe oraz środki lokomocji, na przykład wózek, samochód, kolej, samolot, statek, a także kilka postaci zwierząt. Oprócz tego dzieci powinny mieć zabawki przedstawiające to, co dla danego środowiska jest charakterystyczne. Do wyżej wymienionych zabawek M. Dunin-Wąsowicz dodaje jeszcze określenia charakterystyczne dla ludzi różnych zawodów²⁰.

Oprócz wymienionych już przykładów zabawek dzieci wykorzystują różnego rodzaju makiety maszyn i urządzeń, na przykład: dźwigi, maszyny rolnicze, traktory, stacje benzynowe, zapory kolejowe. Dużą rolę odgrywają zestawy i przybory, narzędzia i inne akcesoria przeznaczone do naśladowania pracy w różnych zawodach, na przykład: „Mały konduktor”, „Mały lekarz”, oraz do odtwarzania działalności realizowanej w różnych miejscach użyteczności publicznej (na przykład w szkole, na poczcie, w przedszkolu, w szpitalu). W zabawach tematycznych dzieci wykorzystują także różne zwierzęta domowe, dzikie, krajowe, egzotyczne, zarówno przedstawione w konwencji

¹⁵ Tamże, s. 45.

¹⁶ M. Marchewa-Pichlińska, *Co dorośli o zabawie wiedzieć powinni*, Warszawa 1987, s. 36.

¹⁷ J.W. Dyner, *Zabawy tematyczne dzieci w domu i przedszkolu*, dz. cyt., s. 58.

¹⁸ Tamże, s. 65–67.

¹⁹ B. Stankiewicz, *Zabawy twórcze i widowiska lalkowe w wychowaniu przedszkolnym*, Warszawa 2004, s. 58.

²⁰ M. Dunin-Wąsowicz, *O dobrej zabawie*, Warszawa 1972, s. 100.

realistycznej, jak i baśniowej. Przedszkolaki identyfikują się z niektórymi gatunkami zwierząt ze względu na cechy charakteru, jakie zwierzęta te reprezentują. Chłopcy najbardziej ze zwierząt lubią konie, słonie, lwy, natomiast dziewczynki – zwierzęta, które mają miłe futerko (kotka, króliczka, chomika). Ich zdaniem zwierzątka te są tak miłe w dotyku, iż można się do nich przywiązać uczuciowo. Wielką sympatią dzieci darzą też psa, ze względu na przyjaźń i obronę.

W zabawach tematycznych z elementem twórczości artystycznej wykorzystywane są zabawki sprzyjające rozwojowi umiejętności plastycznych, muzycznych i inscenizacyjnych. Do tego typu zabaw przydatne są: ołówki, kredki, farby, tablice do rysowania i malowania oraz komplety do wycinanek i wyszywanek. Dzieci kształtują w nich swoją sprawność manualną, jak i wyobraźnię, przez co ich dzieła stają się wzbogacone o coraz to nowe elementy, nabierając zróżnicowanego i zindywidualizowanego charakteru²¹. Do ćwiczeń i kształtowania funkcji analizatora słuchowego służą zabawki muzyczne: trąbki, piszczałki, oraz instrumenty do muzykowania – tamburyno, bębenek, cymbałki, organki. Zabawy zbliżają się do dramatyzacji i inscenizacji. Niezbędne dla przedszkolaków okazują się kukiełki i pacynki do poruszania oraz urozmaicone akcesoria teatralne. Dobrze dobrane zabawki są tym, co skłania dzieci do wspólnej zabawy, do współdziałania w niej. To zabawka skupia uwagę dzieci, zachęca do brania udziału w zabawie, nakłania do grania ról w zabawach tematycznych. Sprawia, że ktoś chce być lekarzem, strażakiem, kierowcą, nauczycielem itp. Zabawka przyucza do uznania realności rzeczy, które wymagają, aby zabawa rozpoczęta była zakończona.

Mając na uwadze przedstawione w skrócie zagadnienie zabaw tematycznych, zabawek i rekwizytów w wychowaniu dziecka, zauważono, że istnieje potrzeba przeprowadzenia badań pedagogicznych w celu poznania ich praktycznego wymiaru w wychowaniu przedszkolnym. Dlatego głównym celem podjętych badań było poznanie realizacji w przedszkolu, w grupie dzieci w wieku 4–5 lat, zabaw tematycznych i zastoso-
sowanych w nich zabawek oraz rekwizytów. W szczególności celem badań było:

1. Poznanie zabawek i rekwizytów najczęściej wykorzystywanych przez badane dzieci w zabawach tematycznych.
2. Poznanie zakresu tematyki zabaw podejmowanych przez dzieci z badanej grupy przedszkolnej.
3. Określenie roli nauczyciela w inspirowaniu i podejmowaniu przez dzieci zabaw tematycznych.
4. Poznanie wartości transmitowanych w zabawach tematycznych.

²¹ M. Dąbrowska, *Zabawa wprowadza dziecko w świat sztuki*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 2014, nr 1(3), s. 147.

Założenia metodologiczne badań

Przeprowadzone badania wpisują się w badania z pedagogiki przedszkolnej. Uwzględniając przedstawione problemy, przeprowadzono je w Samorządowym Przedszkolu nr 11 na terenie Białej Podlaskiej w woj. lubelskim. Do badań przystąpiły dzieci, które posiadały pisemne zgody rodziców lub ich prawnych opiekunów. Badaniem objęto 26 dzieci w wieku od 4 do 5 lat, w tym 14 dziewczynek i 12 chłopców. Mała liczba dzieci objętych badaniem wynikała z założeń organizacyjnych pracy placówek przedszkolnych na terenie tego miasta; prawie we wszystkich przedszkolach istnieje jedna grupa przedszkolna 6-latków i jedna 5-latków. Zazwyczaj dzieci 4-letnie dołączane są do 3-latków lub 5-latków. Z drugiej zaś strony należy stwierdzić, że założone cele badawcze implikowały przeprowadzenie badań jakościowych, stąd uzasadnienie potrzeby zrealizowania badań tylko w jednej grupie przedszkolnej. Badania przeprowadzono w okresie od września do grudnia 2017 roku. Przebiegały one w dwóch etapach: I etap to badania tzw. wstępne, które zrealizowano we wrześniu 2017 roku, natomiast II etap badań przeprowadzono w grudniu tegoż roku. W okresie między I a II etapem dzieci z badanej grupy przedszkolnej uczestniczyły w wycieczce do salonu fryzjerskiego i brały udział w zajęciach tematycznych o zawodzie fryzjerki i krawcowej, które zorganizowała i przeprowadziła nauczycielka, a jednocześnie wychowawczyni. Badania jakościowe przeprowadziły autorki artykułu.

Jak już wcześniej wspomniano, w badaniach zastosowano metody badawcze jakościowe, ponieważ posługując się narzędziami „elastycznymi”, można je dostosować do nowych warunków i sytuacji, które nie zawsze da się przewidzieć przed rozpoczęciem planowanego badania²². Z drugiej strony należy zwrócić uwagę, że zagadnienie realizacji zabaw tematycznych w grupie przedszkolnej jest dość trudne do zmierzenia i nie kwalifikuje się do ilościowego pomiaru, zatem problematyka badań była głównym czynnikiem determinującym wybór podejścia jakościowego. W celu uzyskania odpowiedzi na sformułowane szczegółowe cele zebrano informacje, posługując się techniką bezpośredniej obserwacji. W polskiej metodologii badań pedagogicznych znajduje się kilka różnych kryteriów podziału obserwacji. W celu zachowania przejrzystości i konsekwencji w opisie badań przyjęto za M. Łobockim określenie obserwacji bezpośredniej – uczestniczącej. Polega ona na obserwowaniu niejako „od wewnątrz”, tj. obserwator przyjmuje na siebie w czasie badań rolę rzeczywistego członka obserwowanej przez niego grupy²³. W opracowanym arkuszu obserwacji zamieszczono: datę obserwacji, czas trwania obserwacji, imię i wiek dziecka, miejsce prowadzenia obserwacji, rodzaje zabawek i rekwizytów, które będą przez dziecko wykorzystywane w zabawach tematycznych i inne obserwowane zdarzenia.

²² M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2006, s. 48–49.

²³ Tamże.

Rodzaje zabaw tematycznych z wykorzystaniem zabawek i rekwizytów w świetle badań własnych

Na podstawie obserwacji przeprowadzonej w I etapie badań zauważono, że najczęściej tematy zabaw, które podejmują dzieci, mieszczą się w kategoriach: dom i rodzina. Podczas zabaw w dom rodzinny pojawiały się także tematy związane z pracami domowymi i czynnościami gospodarczymi. Uczestnikami zabaw przeważnie było jedno lub dwoje dzieci. Bawiły się one lalką lub misiem. Bardzo rzadko, bo tylko w trzech przypadkach, zabawa rozwinęła się i uczestniczyło w niej raz sześcioro dzieci, a drugim razem pięcioro. W zabawie w rodzinę dzieci odgrywały role: mamy, taty, babci, cioci i pieska. Pieskiem było jedno z dzieci. W drugim przypadku, oprócz mamy i taty, byli babcia, dziadek oraz sąsiadka i lekarz, do którego rodzice poszli ze swoim małym dzieckiem, kiedy ono bardzo płakało. Chłopcy z badanej grupy bawili się samochodami. Ich zabawy związane były głównie z zajęciami, jakie wykonuje się w gospodarstwie rolnym i pracą kierowcy. Zaobserwowano, jak chłopcy, zachęceni przez kolegów budujących z klocków domy, zaczęli bawić się razem „w budowę”. Ci, co mieli samochody, dowozili klocki – „cegły” na budowę, a inni „murarze” budowali. Dwa razy zaobserwowano, że dzieci zorganizowały sobie zabawę w lekarza. Inicjatorką tych zabaw była dziewczynka, która niedawno wróciła do przedszkola po chorobie. Szczegółowe zestawienie tematyki zabaw i udziału w nich dzieci, z uwzględnieniem płci, zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Tematyka zabaw w I etapie badań

Lp.	Tematy zabaw	Liczba	Płeć	
			Dz.	Chł.
1.	Dom i rodzina	7	x	x
2.	Lekarz	2	x	x
3.	Budowa	3	-	x
4.	Praca w gospodarstwie	6	-	x
5.	Kierowca karetki	2	-	x
6.	Pracownik poczty, listonosz	0	-	x
7.	Fryzjer/fryzjerka	0	-	-
8.	Krawcowa/krawiec	0	-	-
9.	Sprzedawca/sklepowa	3	x	x

x - oznacza udział dziecka w zabawie

Źródło: opracowanie własne.

Z danych w tabeli 1 widać, że temat zabaw dzieci w badanej grupie jest bardzo wąski. Nie potrafią one wykorzystać we właściwy sposób nawet tzw. kącików zabaw, które znajdują się w sali przedszkolnej. Kącik fryzjerski oraz krawiecki były zupełnie przez dzieci niewykorzystywane. Zakres doświadczeń i wiedzy na temat pracy w tych zawodach był niewystarczający i maluchy nie potrafiły się samodzielnie bawić w tych kącikach. Podejmowane zabawy wskazują na pewną prawidłowość rozwojową. Otóż dzieci w wieku przedszkolnym zaczynają identyfikować się z własną płcią. Działanie dzieci jest wzorowane na świecie ludzi dorosłych, dlatego chłopcy wybierają tematy i role, w których czują się „męsko” oraz mogą pokazać swoje umiejętności. Z kolei dziewczynki nie lubią zabaw, w których są elementy przemocy. W zabawach są one najczęściej: matkami, dziećmi, nauczycielkami, aktorkami, ekspedientkami, lekarkami. Chłopcy zaś, to: widzowie w teatrze, kierowcy, wojownicy, postacie z filmu, pacjenci.

Dzięki przeprowadzonej obserwacji poznano także zabawki i rekwizyty, które dzieci najczęściej wykorzystują. Rodzaj i liczbę wykorzystanych zabawek przez badane dzieci przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Zabawki i rekwizyty wykorzystane przez badane dzieci

Lp.	Nazwa zabawki i rekwizytu	Liczba
1.	Lalka	16
2.	Klocki	11
3.	Samochody	10
4.	Naczynia stołowe i kuchenne	9
5.	Wózki	8
6.	Miś	8
7.	Inne, na przykład kocyki, poduszki, pudełka,	8
8.	Kuchnia	6
9.	Klocki drewniane	4
10.	Ubranka dla lalek, piłka	4
11.	Teatrzyk	3
12.	Telefon	3
13.	Kącik pielęgniarstwa	2
14.	Układanki i gry planszowe	2
15.	Kącik fryzjerski	0
16.	Kącik krawiecki	0
17.	Zwierzęta	0

Źródło: opracowanie własne.

Dane z tabeli 2 pokazują, że wśród bawiących się dzieci największym zainteresowaniem cieszyły się lalki, klocki i samochody. Większość dziewczynek do zabawy wybierała naczynia stołowe i kuchenne oraz wózki. Natomiast chłopcy do zabawy najchętniej używali różnych samochodów. Prawie w ogóle dzieci nie zwracały uwagi na zabawki zgromadzone w kąciakach tematycznych. Do zabawy został wykorzystany tylko kącik pielęgniarstwa, natomiast fryzjerski i krawiecki w ogóle nie wzbudziły ich zainteresowania. Może to być spowodowane tym, że dzieci nie potrafią same organizować sobie zabaw w tych kąciakach. Najmniej uwagi badane dzieci zwracały na różne zwierzęta, które znajdowały się w sali. Niepokoić może fakt, że przedszkolaki te w niewielkim stopniu interesują się układankami i grami planszowymi, czego powodem może być to, że rodzice nie kupują dzieciom takich gier, gdyż związane to jest z poświęceniem dla dziecka określonego czasu.

II etap badań w tej samej grupie dzieci przeprowadzono po zrealizowaniu przez nauczycielkę wycieczki do salonu fryzjerskiego i przeprowadzeniu zajęć przybliżających zawody, o których dzieci nie miały wiedzy. Wyniki obserwacji przeprowadzonej w II etapie, z uwzględnieniem płci, zestawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Tematyka zabaw w II etapie badań

Lp.	Tematy zabaw	Liczba	Płeć	
			Dz.	Chł.
1.	Dom i rodzina	3	x	x
2.	Lekarz	4	x	x
3.	Budowa	3	-	x
4.	Praca w gospodarstwie	2	-	x
5.	Kierowca karetki	2	-	x
6.	Pracownik poczty, listonosz	6	x	x
7.	Fryzjer/fryzjerka	6	x	-
8.	Krawiec/krawcowa	4	x	x
9.	Sprzedawca/sklepowa	5	x	x

x - oznacza udział dziecka w zabawie

Źródło: opracowanie własne.

Z danych w tabeli 3 widać, że tematyka zabaw w badaniu drugim znacznie różni się w porównaniu z badaniem pierwszym. Kąciaki fryzjerski i krawiecki od tej pory nigdy nie świeciły pustkami. Zawsze znajdowały się w nich dzieci, które chciały pobawić się grzebieniem, suszarką, nożyczkami, maszyną do szycia, centymetrem, a także innymi

rekwizytami i akcesoriami. Po zajęciach znacznie zwiększył się zasób dziecięcego słownictwa, można było usłyszeć różnorodne wyrazy, zarówno nazwy rzeczy, jak i czynności związanych z zawodami fryzjera czy krawca. Dzieci potrafiły dłużej skupić uwagę na jednej czynności, na przykład myciu lub czesaniu włosów. Czasami przydzielaly sobie określone role i wiedziały, jak z nich się wywiązać. Prześcigały się w różnorodnych pomysłach fryzur. Wykorzystywały do tego wstążki, spinki, gumki. „Krawcowe” wymyślały nowe wzory ubrań, samodzielnie wycinały formy, próbowały nawet brać miarę, kroić i szyc na maszynie stroje dla lalek. Zabawy z dnia na dzień były coraz dłuższe, a także wzbogacały się o nowe elementy, na przykład po obejrzeniu albumu fryzjerskiego czy gazet ze strojami dla dzieci. Można zatem zauważyć, że przeprowadzenie z dziećmi zajęć opartych na działaniach nauczycielki stało się inspiracją do podejmowania nowych zabaw, co odzwierciedlają wyniki obserwacji przeprowadzonej w II etapie.

Zestawienie zabawek i rekwizytów wykorzystywanych przez dzieci w grupie przedszkolnej w II etapie badań przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Zabawki wykorzystywane przez dzieci w II etapie

Lp.	Nazwa zabawki	Liczba
1.	Lalka	28
2.	Kącik fryzjerski	22
3.	Kącik pielęgniarSKI	21
4.	Kącik krawiecki	20
5.	Samochody	16
6.	Miś i stolik	14
7.	Klocki plastikowe	13
8.	Kuchnia	12
9.	Telefon	10
10.	Wózki	10
11.	Klocki drewniane	9
12.	Naczynia stołowe i kuchenne	9
13.	Ubranka dla lalek, mały lekarz, piłka	8
14.	Teatryk	6
15.	Zwierzęta	6
16.	Układanki i gry planszowe	3

Źródło: opracowanie własne.

Badane dzieci, jak wynika z analizy, w większym stopniu niż podczas pierwszej obserwacji potrafiły wykorzystać zabawki w czasie zabaw. Zaobserwowano, że wspólne zabawy wzbogacone były tak o większą liczbę zabawek, jak i rekwizytów. Analiza zabawek pod względem ilościowym pozwala na stwierdzenie, że ponownie w największym stopniu do zabaw wykorzystywane były lalki (28). Są to zabawki cieszące się wielkim zainteresowaniem, szczególnie wśród dziewczynek. Jak widać z tabeli, dużym powodzeniem cieszyły się też kąciki: fryzjerski i krawiecki, co dowodzi, że przeprowadzone przez nauczycielkę zajęcia miały na to wpływ. Wzrosła liczba dzieci o przeciętnej inicjatywie oraz dzieci bardzo pomysłowych.

Wyniki wskazują, iż samochody cieszą się w dalszym ciągu wysokim zainteresowaniem podczas zabaw chłopców. Wynika to z faktu, że chłopcy interesują się sprawami motoryzacyjnymi bardziej niż dziewczynki. Nieco rzadziej w zabawie dzieci wykorzystywały przytulanki „misię”. Nie zmieniło się natomiast sięganie po klocki plastikowe. Mniejszym zainteresowaniem cieszyły się urządzenia elektryczne, takie jak na przykład telefon. Bawiąc się wspólnie, dzieci potrafiły wykorzystać zabawki, których do tej pory nie brały do różnych zabaw organizowanych w sali przedszkolnej.

Kolejnym zagadnieniem, na które zwrócono uwagę podczas badań, był obszar wartości. Jak wiadomo, do wiodących zadań przedszkola należy wprowadzenie dziecka w świat wartości, uczenie norm i zachowań²⁴. Na podstawie przeprowadzonych badań można śmiało stwierdzić, że zabawa jako forma aktywności dziecka jest wspaniałą okazją do uczenia się poprawnych nawyków, zachowań, poznawania i kształtowania wartości. W zabawach istnieje wiele różnych sytuacji, które sprzyjają poznawaniu norm i wartości przyjętych z zewnątrz, pomocnych dla dziecka w zrozumieniu przez nie zasad i reguł, jakimi powinno się kierować w życiu. Podczas zabawy dzieci uczą się umiejętności współpracy w grupie, szacunku do drugiej osoby, cierpliwości, dzielenia się zabawkami. Wymienione tylko niektóre umiejętności będą podstawą w późniejszych etapach rozwoju człowieka. W zabawie dziecko poznaje wartości poprzez sytuacje zabawowe, jak i czynny w nich udział poprzez odgrywanie ról. Utożsamianie się w zabawie z postaciami nie tylko więc uczy dzieci, ale i wychowuje. Dziecko rozpoznaje dobro, rozumie zło i potrafi je ocenić.

Podsumowanie

Podjęcie i przeprowadzenie badań było dużym wyzwaniem ze względu na problematykę badawczą, wiek dzieci i brak standaryzowanego narzędzia do zbadania przedstawionych zagadnień. Wycinkowe badań potwierdziły jednak nie tylko wagę zabaw

²⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, Dz. U. z dnia 24 lutego 2017 r., poz. 356.

tematycznych w rozwoju dziecka, co jest udowodnione naukowo, ale dostarczyły też wielu cennych wskazówek dla nauczycieli i rodziców w zakresie efektywnej organizacji zabaw tematycznych. Ważne miejsce w tym procesie edukacyjnym zajmuje przygotowanie merytoryczne dzieci, w którym ogromne znaczenie odgrywają kompetencje nauczyciela, jego zapał i kreatywność. W tym przygotowaniu dzieci nauczyciel wie, że słowo ma duże znaczenie, ale bardziej efektywne są inne metody, na przykład wycieczka, pokaz, przykład innych osób. Badania pokazały, że nauczyciele znają oczekiwania dzieci i wiedzą, jakimi metodami je zrealizować. Oprócz wymienionego procesu w zakresie organizacji zabaw tematycznych i przygotowania do nich dzieci od strony merytorycznej, ważne miejsce zajmuje wyposażenie sali przedszkolnej w zabawki, rekwizyty, drobne rzeczy, które zazwyczaj nie mają ustalonej funkcji, oraz przeznaczone na nie miejsce. Chodzi o to, żeby to wyposażenie było czynnikiem inspirującym do podejmowania zabaw i pobudzało kreatywność dzieci.

Kolejnym aspektem wpływającym na kreatywność dzieci jest osoba samego nauczyciela. To on stwarza dzieciom bezpieczne warunki, przyjemną atmosferę, dostarcza bodźców i czuwa nad przebiegiem zabaw. Dobrze byłoby, gdyby rodzice w domu rodzinnym uczestniczyli w realizacji zabaw tematycznych razem ze swoimi dziećmi. Badania pokazały także, że aby zabawa mogła spełniać swoje funkcje rozwojowe i wychowawcze oraz przynosiła radość dzieciom, nie wystarczy samo udostępnienie dzieciom zabawek, ale potrzebne jest spełnienie kilku istotnych warunków, zarówno przez nauczyciela, jak i przedszkole jako placówki wychowawczo-edukacyjnej. Wyniki przeprowadzonych badań zostały udostępnione placówce przedszkolnej, w której były one wykonywane, i z pewnością będą przyczynkiem do podjęcia dyskusji nad efektywnością podejmowanych tu zabaw tematycznych.

Bibliografia

- Brzezińska A., *Zabawa a postawa twórcza dziecka*, „Wychowanie w Przedszkolu”, 1987, nr 6.
- Chauvel D., Michel V., *Gry i zabawy w przedszkolu: rozwijanie spostrzegawczości, kreatywności i inteligencji*, Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2004.
- Dąbrowska M., *Zabawa wprowadza dziecko w świat sztuki*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 2014, nr 1(3).
- Dunin-Wąsowicz M., *O dobrej zabawie*, Wydawnictwo Nasza Księgarnia, Warszawa 1972.
- Dyner W., *Zabawy tematyczne dzieci w domu i w przedszkolu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983.
- Huizinga J., *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 1985.
- Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Instytut Wydawniczy ERICA, Warszawa 2010.

- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.
- Marchewa-Pichlińska M., *Co dorośli o zabawie wiedzieć powinni*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1987.
- Muchacka B., *Zabawa w poznawczym rozwoju dziecka*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 2014, nr 1(3).
- Przetacznik-Gierowska M., *Zabawa w świetle współczesnej psychologii*, „Wychowanie w Przedszkolu”, 1999, nr 10.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, Dz. U. z dnia 24 lutego 2017 r., poz. 356.
- Stankiewicz B., *Zabawy twórcze i widowiska lalkowe w wychowaniu przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 2004.
- Szuman S., *Studia nad rozwojem psychicznym dziecka*, WSiP, Warszawa 1985.
- Tyszkowa M., *Rola zabawy tematycznej w rozwoju psychiki dziecka*, „Wychowanie w Przedszkolu”, 1990, nr 2/3.
- Walczevska-Klimczak G., *Pedagogika zabawy, czyli radość współdziałania*, „Wychowanie w Przedszkolu”, 2004, nr 10.
- Wygotski L.S., *Dzieciństwo i dorastanie*, PWN, Warszawa 2005.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Dr Stanisława Nazaruk
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej,
Wydział Nauk o Zdrowiu i Nauk Społecznych
e-mail: stnazaruk@poczta.onet.pl

Dr hab. Anna Klim-Klimaszewska
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny
e-mail: klimanius@interia.pl